

TEHNIČKO NASLIJEĐE 19. I 20. STOLJEĆA KAO DIO GRADSKOG IDENTITETA ZAGREBA

mr. sc. LJILJANA ŠEPIĆ ■ Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

- sl. 1. Kraljevska povlaštena zagrebačka tvornica koža, oko 1900.
Zbirka razglednica, Muzej grada Zagreba
- sl. 2. Zagrebačka tvornica koža, danas Gliptoteka HAZU

sl. 3. Zagrebačka tvornica koža, danas Gliptoteka HAZU

Nekadašnji industrijski objekt kožara, čija je gradnja započela 1864. i postupno se proširivala do najvećega industrijskog pogona u Zagrebu; požar 1926. uništava veći dio pogona, a 1938. kožara prestaje s radom Prof. dr. Antun Bauer, osnivač Gipsoteke HAZU inicira njezino preseljenje 1940. u nekadašnji industrijski objekt kožare.

Tijekom Drugoga svjetskog rata u većem dijelu kompleksa bila su različita skladišta, a od 1950. Gliptoteka je sastavni dio Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, te se profilira kao muzej skulpture u kojem se može sagledati kiparsko stvaralaštvo od antike do danas.

Uz postojeći muzejski kompleks, 2000. godine izveden je i Park skulpture (realizacija akademika Miroslava Begovića). Gliptoteka danas raspolaže prostorom većim od 14.000 m² te čuva i izlaze najveću zbirku skulptura u Hrvatskoj, kako sadrenih odlijeva, tako i originalnih djela hrvatskoga kiparstva XIX. i XX. stoljeća.

Preuzeto s: Gliptoteka HAZU <http://www.mdc.hr/gliptoteka/povijest.aspx>

U ovom se tekstu industrijsko (tehničko) naslijeđe prema definiciji AIA (The American Institute of Architects), shvaća kao opipljivo svjedočanstvo društvenoga, ekonomskoga i tehnološkog razvoja od početka industrijalizacije do nedavne prošlosti. Dakle, tom su definicijom obuhvaćeni tzv. spomenici tehničke kulture koji osim tvornica u užem smislu uključuju sve zgrade vezane za industrijsku revoluciju i pojavu parnog stroja te novih materijala nastalih kao rezultat tog procesa.

Osim tvornica tom su definicijom obuhvaćene i prometne zgrade vezane za pojavu novih prometnih sredstava kao što je željeznica – dakle, željeznički kolodvori i radionice, dokovi sa skladištima, objekti javnih službi vezanih za uspostavu mreže vodovoda, plinovoda i struje (vodotornjevi, plinare, električne centrale itd.). Konačno, u tu kategoriju pripadaju i velike tržnice što trebaju zadovoljiti opskrbu gradova koji se šire.

Ako tako široko shvatimo pojam industrijskog naslijeđa, onda zgrade tehničkog naslijeđa čine samo srce identiteta grada Zagreba.

Tako se na istočnom kraku čuvene Zelene potkove kao ulaz u "gradski salon" nalazi sam Glavni kolodvor, izgrađen kao Kolodvor Kraljevske državne ugarske željeznice 1891./1892. prema projektu arhitekta Ugarskih državnih željeznica Ferenc Pfaffa, kao zgrada neorenesansnog stila, s elementima neoklasicizma.

Trg kralja Tomislava sa sjeverne strane pak omeđuje zgrada Umjetničkog paviljona.

Zgrada je izvorno bila izgrađena za Milenijsku izložbu u Budimpešti kao Paviljon za historičke spomenike i umjetnine 1895./1896., a njezini su arhitekti bili Floris Korb i Kalman Giergl. Nakon demontaže odlučeno je da se postavi u Zagrebu, s tim da njezinu rekonstrukciju potpišu Hermann Helmer i Ferdinand Fellner. Prefabriciranu željeznu konstrukciju obukli su, prema riječima suvremenika, u dekorativno ruho neorenesanse i empira ili klasicizma (i (već) secesije, te je to je posljednji historicistički arhitektonski monument unutar Zelene potkove.

Na zapadnom kraku zelene potkove, nasuprot HNK, danas se nalazi zgrada Rektorata, koja je 1856./1859.

prvotno izgrađena kao bolnica (arhitekt Ludwig von Zettl), da bi od 1869. do izgradnje nove Tvornice duhana u njoj bili smješteni pogoni stare Tvornice duhana. Godine 1879. istekao je ugovor, ali je Tvornica tek 1882. premještena u novu zgradu u Klaićevoj, ondašnjoj Tvorničkoj ulici.

Tvornica duhana čiji je graditelj bio Plochberger, svojim se niskim volumenom te ritmom, veličinom i proporcijama neorenesansnih otvora izvrsno uklopila u ortogonalni raster stambenih blokova zagrebačkoga Donjega grada, tj. u zagrebačku historicističku matricu. Također je uspješno riješeno zaustavljanje toka Primorske ulice srednjim rizalitom tvornice u Klaićevoj ulici.

sl. 4.- 5. Kompleks bivše tvornice "Badel", na križanju Martičeve i Šubićeve ulice u Zagrebu danas je prepušten polaganom propadanju, dok istodobno u njegovom sklopu niču nove dogradnje, 2008. Snimila: L.D.T.

sl. 6. Vodotoranj, kompleks Zagrebačke pivovare

Nešto zapadnije, a sjeverno od željezničke pruge, nalaze se dvije tvornice arhitekta Kune Waidmanna: Tvornica cikorije Franck i Pivovara, obje iz 1892. U tim kompleksima Waidmann, za razliku od svojih reprezentativnih zagrebačkih zgrada, novome tvorničkom zadatku pristupa racionalno, s krajnje reduciranim oblikovnim izrazom. Dio gradskog identiteta posebno čini ulazni dio Pivovare iz Ilice, s restoranom u stilu "koteža", kojim se humanizira tvornička namjena te skulpturalni vodotoranj kao simbol Pivovare.

Kao jedan od najpoznatijih repera grada, zglob između dvaju različitih mjerila, onoga donjogradske jezgre i onoga nove izgradnje, južno od pruge, danas stoji ruševina Paromlina. Ta reprezentativna, monumentalna zgrada biroa Honigsberg & Deutsch, izgrađena 1908. na mjestu izgorjeloga starog Paromlina, nalik na one kojima se Schinkel divio u Manchesteru, čini nužnu vezu dvaju mjerila, ali i dviju morfologija i dvaju stilskih jezika. Na nju bi se mogle primijeniti i Gropiusove riječi: *Dojam tih zgrada ne leži samo u njihovim dimenzijama i u njihovoj monumentalnosti već i u tome što njihovi graditelji pokazuju prirodni smisao za obilat, čvrsto povezanu, samostojeću, zdravu i čistu formu.*

Dio gradskog identiteta svakako čini i današnja zgrada Gliptoteke, nekadašnje Kožare, ujedno i primjer prve revitalizacije neke tvornice u Zagrebu. Na nekadašnjem potoku Medveščaku, u prvoj spontano nastaloj paleo-industrijskoj zoni, taj kompleks arhitekta Janka Holjca, izgrađen 1900., usprkos svojoj namjeni za nečistu industriju, svojim je oblikovanjem pokušaj uklapanja u okoliš.

Konačno, na kraju tog razdoblja na istočnom se dijelu Zagreba gradi kompleks Tvornice likera Arko, današnji

Badel. Svojom historicističkim pročeljem poslovnice iz 1915., orijentirane na Vlašku ulicu, njezin arhitekt Ignjat Fischer uspostavlja vezu s gradskim kontekstom, dok uvučenu tvorničku zgradu Rafinerije konjaka (1918.) u unutrašnjosti kompleksa već oblikuje secesionistički.

Od tvornica izgrađenih u istočnom dijelu Zagreba, sjeverno od pruge, dio identiteta sigurno je činila i Tvornica keksa, izgrađena 1911. (poslijeratni Kraš), na čijem se mjestu danas, nakon preseljenja pogona i rušenja tvorničkog kompleksa, nalazi Branimir centar. Tu su i Tvornica "Nada Dimić" te, konačno, Branimirova tržnica iz 1930. kao dio šire tehničke baštine.

LITERATURA

1. Cvitanović, Đurđica: *Arhitekt Kuno Waidmann*, Zagreb, 1966.
2. Dobronić, Lelja: *Zagrebački arhitekti Honigsberg & Deutsch*, ISNZ, Zagreb, 1965.
3. Knežević, Snješka: *Zagrebačka zelena potkova*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
4. Knežević, Snješka: *Zagrebu u središtu*, Barbat, Zagreb, 2001.
5. Šepić, Ljiljana: *Počeci razvoja industrijske arhitekture u Zagrebu*, magistarski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1976.
6. Šepić, Ljiljana: *Industrijska arhitektura nagodbenog razdoblja u Zagrebu*, Kaj 4-5, Zagreb, 2001.

Primljeno: 14. studenoga 2007.

THE ENGINEERING AND INDUSTRIAL HERITAGE OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES AS PART OF THE URBAN IDENTITY OF ZAGREB

This text takes the industrial and engineering heritage in the sense of the definition of the AIA – Association for Industrial Archaeology – as the tangible testimony of social, economic and industrial development from the beginning of industrialisation until the quite recent past. This definition includes what are called monuments of industrial culture, which apart from factories in the strict sense also include all structures connected with the industrial revolution and the appearance of the steam engine and the new materials resulting from this process.

Thus apart from factories, the definition includes the transportation structures related to the new means of transport like the railway – the railway stations and workshops, docks and warehouses, public utility structures related to the water, electricity and gas lines (water towers, gasworks, power stations and the like). Finally, also belonging to this category are the big central markets meant to supply the expanding cities.

The paper thus draws attention to the broadly understood concept of the industrial heritage and with a survey of the most important examples of the industrial heritage that today constitute the core of the identity of the Zagreb Lower Town.